

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Васильєвої Світлани Олександрівни «Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.)», подане до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Гуманізація сучасного суспільства передбачає створення освітнього середовища на засадах суб'єкт - суб'єктних стосунків між його учасниками. З огляду на це особливо пильної уваги потребують і учень, і особа педагога як носія певного досвіду, культури, традицій спілкування, матеріальних, моральних і духовних цінностей та пріоритетів. Отже, зростає соціокультурна роль учителя як творця соціального контексту розвитку освіти, її системної взаємодії із соціумом. Вагомим здобутком у цьому напрямі є теорія та практика формування і розвитку професійного статусу вчителя в Україні у часи відновлення і оновлення системи освіти, її орієнтації на самобутність і самодостатність учня і педагога, які і сьогодні не втратили своєї актуальності. Обрані автором підходи до вивчення потенційних можливостей досвіду минулого щодо забезпечення прогресивного розвитку професійного статусу вчителя як історико-педагогічного феномена у другій половині ХХ - на початку ХХІ століття визначають актуальність і доцільність проведеного С.О.Васильєвою дослідження.

Тема дисертації С.О.Васильєвої є складовою комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах» (РК № 1-200199004104). Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 6 від 25.10.2012 р.), узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 23.04.2013 р.).

Доцільність дисертаційної роботи Васильєвої С.О. обумовлена потребою розв'язання соціально-педагогічних суперечностей:

- між підвищенням попиту суспільства на високопрофесійних учителів, здатних готувати інтелектуально, духовно, морально розвинутих громадян для розбудови української держави й низьким статусом учительської професії, який негативно позначається на якості освіти;
- між необхідністю неперервного підвищення рівня професійної компетентності й майстерності вчительства та недостатнім використанням у навчальних закладах можливостей для стимулювання вчителів до професійного самовдосконалення;
- між потребою використання прогресивних історико-педагогічних надбань щодо підвищення професійного статусу вчителя та відсутністю неупередженого їх вивчення й узагальнення;
- між об'єктивною потребою підвищення професіоналізму вчительських кадрів і відсутністю в Україні державної програми підвищення професійного статусу вчителя.

У дисертаційній роботі С.О.Васильєвої категоріальний і методологічний апарат, мету та завдання дослідження визначено адекватно його проблемі і науково обгрунтовано. У відповідності із вимогами аргументовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет і методи наукового пошуку.

Дисертація має чітку структуру і логіку викладу матеріалу. Науковий рівень і достовірність результатів дисертаційної роботи С.О.Васильєвої забезпечується використанням комплексу аналітичних методів, що відповідають специфіці історико-педагогічного дослідження. Достатньою і різноманітною з огляду на характер використаних матеріалів є і джерельна база дослідження: в цілому список використаних джерел включає 1021 найменування, із них 135 – архівні матеріали. Уведено до наукового обігу невідомі та маловідомі архівні документи (94 одиниці), а отже суттєво розширено джерелознавче поле вітчизняної історико-педагогічної науки. Це дозволило на основі системного підходу, ключових ідей системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного,

соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, компетентнісного, деонтологічного, акмеологічного підходів розкрити важливі аспекти наукової проблеми і обумовило новизну і теоретичний рівень дослідження.

Варто зазначити, що значний масив використаних матеріалів у дисертації складають фонди, документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України; Державного архіву Харківської області; Центрального Державного архіву Львівської області; Центральної науково-довідкової бібліотеки ЦДІА України м. Києва, Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, Київської науково-педагогічної бібліотеки ім. В.О. Сухомлинського, Державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, Центральної бібліотеки Харківського національного університету імені В. Каразіна, електронних педагогічних бібліотек. Привертає увагу і актуалізоване широке та різнопланове джерельне поле дослідження: нормативні документи, державні постанови, матеріали колегій, нормативно-правові акти та інші урядові документи, спогади вчителів та викладачів і випускників вищих педагогічних навчальних закладів; публікації теоретичного й прикладного характеру з проблеми розвитку феномена професійного статусу вчителя в періодичних виданнях досліджуваного періоду, монографії, дисертаційні дослідження провідних вітчизняних науковців.

На цій основі було уточнено основну дефініцію дослідження – «професійний статус вчителя як історико-педагогічний феномен» у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в Україні з огляду на його складові (професіоналізм, авторитет, репутацію, імідж). Авторка об'єктивно стверджує, що вирішальними чинниками, які впливали у досліджуваний період на основну його дефініцію, є: потреби суспільства у висококваліфікованих учителях залежно від його суспільно-політичного, соціально-економічного розвитку, система підготовки педагогічних кадрів і підвищення кваліфікації вчителя, специфіка світоглядної позиції й діяльності вчителів. З метою визначення домінантних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному

етапі реформування середньої й вищої педагогічної школи в Україні С.О.Васильєва подає змістову, культурологічну та прогностичну інформацію щодо основної дефініції дослідження. Зазначимо, що дослідниця вдається до використання живих свідчень, одержаних під час бесід з педагогами-практиками (усього опитано 116 педагогів, стаж учительської роботи яких від 15 до 53 років), що дало можливість дійти висновку, що кризові явища в економічній і політичній сферах суспільного життя призвели не до гальмування прогресивних тенденцій у розвитку освітніх процесів, а навпаки, до масової педагогічної творчості «на місцях» (О. Попова), що позитивно позначилося на професійному статусі вчителя.

Хронологічні межі дослідження визначаються суспільно-політичними зрушеннями, посиленням інтересом із боку уряду, науковців, педагогів, літераторів і суспільства до розробки й вирішення проблеми професійного статусу вчителя, його особистості, значення, образу й ролі і охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Нижня хронологічна межа (50-ті рр. ХХ ст.) - це повоєнне відродження соціально-економічного життя країни, яке зумовлювало необхідність збільшення кількості кадрів вищої кваліфікації, процеси десталінізації, позитивні перетворення в системі освіти, невід'ємним складником яких стали наукові пошуки підтримки вчительського авторитету, престижу професії учителя в суспільстві; верхня межа (2002 р.) обґрунтовується «трансформаційною кризою педагогічної науки» (О. Сухомлинська), фактичним зниженням престижу професії вчителя в суспільстві на тлі об'єктивних перетворень у політичній, економічній і соціальній сферах незалежної України. С.О.Васильєва виокремлює етапи розвитку професійного статусу вчителя в Україні у визначених хронологічних межах: I етап (1950 р. – перша половина 60-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя; II етап (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етап сталого підвищення професійного статусу вчителя; III етап (1992 р. – початок ХХІ ст.) – етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя.

У дисертаційному дослідженні С.О.Васильєвою вперше здійснено науковий ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ ст., запропоновано і обґрунтовано етапи становлення та розвитку дефініції «професійний статус вчителя», генезу ідеї розвитку професійного статусу вчителя; зроблено спробу схарактеризувати внесок провідних вітчизняних учених другої половини ХХ – початку ХХІ століття у розробку теоретичних засад забезпечення професійного статусу вчителя; визначено соціальний, національний, професійно-компетентнісний, організаційно-управлінський, особистісний, науково-педагогічний напрями використання цінних надбань попередніх часів щодо розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ столітті.

С.О.Васильєвою застосовано системній підхід до аналізу перебігу розвитку феномену професійний статус учителя на кожному із виокремлених етапів. Слід підкреслити, що результати цього аналізу є політично незаангажованими і включають висновки, які свідчать про існування чинників, які заважали професійній підготовці вчителя як передумови розвитку його професійного статусу на кожному зазначеному етапі, серед яких: недосконалість програм і підручників із педагогіки; недостатня обізнаність педагогів із методикою навчання; відсутність постійної та систематичної взаємодії педагогічно-професорського складу з практиками, які працювали в школі; неналежний рівень методичної підготовки вчителів; неглибокі та нестійкі знання випускників педагогічних ВНЗ щодо змісту шкільних підручників, програм; відсутність у студентів навичок і вмінь, необхідних для реалізації шкільних програм середньої школи, завдань виховної роботи; суттєві проблеми в оволодінні майбутніми вчителями педагогічною технікою тощо.

На підставі узагальнення чисельних психолого-педагогічних джерел, нормативних і державних документів, звітів, протоколів експериментальної діяльності у роботі розкрито форми й методи, які стимулювали становлення професійного статусу учителя на виокремлених етапах і є перспективними для

сьогодення. Наприклад, для першого етапу - це створення при науково-педагогічних установах Міністерства освіти УРСР інституту наукових кореспондентів із числа передових учителів, методистів інститутів удосконалення вчителів, викладачів педагогічних інститутів, університетів і педагогічних училищ; безперервність підвищення кваліфікації вчителів; виступи і конкурси творчих робіт учителів на внутрішньошкільних конференціях і педагогічних читаннях, друк статей, обмін досвідом між школами, заходи, які систематично проводилися для педагогічних колективів району, міста (День учителя, спільна методична діяльність учителів різних шкіл, зустрічі досвідчених педагогів із молодими вчителями), обмін педагогічним досвідом на районних учительських радах, літопис цікавих шкільних справ і традицій; використання телебачення з навчальною метою, школи передового педагогічного досвіду, які об'єднували найкращих учителів; співпраця вчителів із батьками й іншими верствами населення, яка здійснювалась у таких формах: товариства, секції, лекторії, батьківські університети, індивідуальні та групові консультації з питань виховання дітей, вечори питань і відповідей, зустрічі молодих батьків із досвідченими педагогами, які добре виховали своїх дітей, зустрічі батьків, учителів і майстрів виробничого навчання; організація педагогічних лабораторій, де співпрацювали вчителі із науковими співробітниками ВНЗ; налагодження кореспондентських зв'язків між педагогічними кафедрами, учителями, педагогічними колективами шкіл; організація науково-педагогічних товариств, «педагогічних читань»; діяльність аспірантури; створення позитивного образу педагога в художній літературі, кінематографі, ЗМІ; міжнародні форуми тощо.

На основі узагальнення вказаних ідей та підходів і педагогічного досвіду формування професійного статусу вчителя як історико-педагогічного феномену представлено перебіг його розвитку в Україні другої половини ХХ - початку ХХІ століття. Таким чином набули подальшого розвитку положення та ідеї щодо генези професійного статусу вчителя, виокремлені прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ ст.: модернізація

системи підготовки й перепідготовки вчительських кадрів; оптимізація науково-методичної роботи в освітніх закладах; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя на підставі підвищення його соціального статусу. удосконалення системи стимулів для вмотивованості педагога до професійного зростання тощо.

С.О.Васильєва акцентувала увагу на оригінальних і, в той же час, проблемних для сьогодення ідеях щодо забезпечення прогресу у формуванні професійного статусу вчителя-фасилітатора в умовах сучасних викликів: посилення праксеологічної спрямованості професійної підготовки студентів педагогічних ВНЗ; модернізація змісту безперервної освіти вчителів і запровадження альтернативних форм підвищення їх кваліфікації; удосконалення методичного супроводу професійної діяльності та створення умов для самоосвіти вчителя; оптимізація роботи методичної служби освітніх закладів; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя шляхом підвищення його соціального статусу; інформування батьків, громадськості про професійні успіхи вчителів. пропагування професійних досягнень учителів у соціально-громадських і соціокультурних осередках навчальних закладів; удосконалення системи стимулів для мотивування педагога до професійного зростання.

Практичне значення дисертаційного дослідження С.О.Васильєвої полягає у тому, що матеріали та висновки дослідження можуть бути використані викладачами у змістовому наповненні лекційних і практичних курсів «Історія педагогіки», «Загальна педагогіка», «Професійна етика», «Основи педагогічної майстерності», «Управління навчальним закладом», «Адміністративний менеджмент у галузі освіти», спецкурсів з історії вітчизняної й зарубіжної педагогіки, для підготовки підручників і навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів вищих навчальних закладів. Вони можуть бути підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень, для

вдосконалення і оновлення змісту освіти, а також розробки навчальних планів, програм, для практичної роботи із вчителями в системі післядипломної освіти. Здійснено викладання авторського спецкурсу «Професійний статус учителя».

Результати дисертаційного дослідження були упроваджені в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харківської гуманітарно-педагогічної академії Харківської обласної ради. Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №136 Харківської міської ради Харківської області; Харківського спеціалізованого навчально-виховного комплексу №8.

Основні положення дослідження відображено у 47 наукових працях (із них 42 одноосібних), серед яких 2 монографії; 1 навчальний посібник (у співавторстві); 16 статей у провідних наукових фахових, 8 статей у міжнародних періодичних виданнях; 5 статей у інших виданнях; 15 тез у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг авторського доробку становить близько 50 друкованих аркушів.

Матеріали кандидатської дисертації на тему «Організація науково-дослідної діяльності старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах», захищеної у 2007 році, у тексті докторської дисертації не використовувалися. Зміст автореферату ідентичний публікаціям С.О.Васильєвої та основним положенням дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи наукове дослідження С.О.Васильєвої, слід висловити ряд зауважень і побажань щодо змісту дисертації та автореферату.

1. На нашу думку, слід відкоригувати науковий апарат дослідження (мета дослідження - виявлення тенденцій; об'єкт - теорія й практика розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.; предмет дослідження - тенденції розвитку професійного

статусу вчителя; задачі 1 та 3 дослідження, на наш погляд, є другорядними).

2. У тексті дисертаційного дослідження домінує площина «вчитель як педагог», тобто загальне поняття, яке включає в себе і поняття «учитель» (початкова ланка освіти), «вчитель загальноосвітнього закладу» або викладач (шкільна/ знаннева та розвивальна парадигми), «вчитель як викладач вищого навчального закладу» (андрагогічна парадигма). Історія дефініції «професійного статусу вчителя» у досліджуваній період щодо кожної цієї категорії є різною. Вважаємо за доцільне такі відмінності прослідкувати у контексті наукової проблеми і відобразити у її висновках.

3. На нашу думку, доцільно було б пов'язати основну і дотичні дефініції дослідження із поняттям «Я-концепція особистості», тим більше, що С.О.Васильєва наголошує на тому, що «...професійний статус учителя є зовнішнім проявом внутрішніх характеристик», а отже концепція Р.Бернса, де пов'язані особистісні характеристики і виховання, мала стати робочою для даного дослідження.

4. Вважаємо, що окремі твердження, які подаються авторкою у роботі, є за своєю сутністю дещо ідеалізованими, категоричними, спрощеними і безпідставними з огляду за загальну історико-педагогічну глибину проведеного дослідження. Наприклад, «...професійний статус учителя знаходиться в прямій кореляційній залежності від репутації вчителя: чим вище репутація вчителя – тим вище його професійний статус» (с. 14 автореферату); «...репутація прямо корелює з авторитетом учителя, який становить собою високо ціновані якості, що ними навколишні наділяють учителя» (с.15 автореферату) та інші.

Висловлені зауваження не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження С.О.Васильєвої, яке виконане на належному науковому і практичному рівні. Історико-педагогічний матеріал дібрано і опрацьовано грамотно і коректно, висновки є належним чином аргументованими. У роботі майстерно співставлені різні площини досліджуваної проблеми, її позитивні та негативні аспекти, що підтверджує прогностичні наукові здібності С.О.Васильєвої.

Авторка на високому рівні володіє дослідницькими вміннями і навичками у галузі історико-педагогічної науки, вміло поєднує теоретичний аналіз наукових джерел із інтерпретацією архівних матеріалів, аргументує авторські узагальнення, формулює логічні та об'єктивні висновки.

Дисертаційна робота Васильєвої Світлани Олександрівни «Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.)» є завершеним, оригінальним, самостійним науковим дослідженням, що відповідає п.п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор

кафедри педагогіки та соціального управління

Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

В.О. Вихрущ